

doi:10.5559/di.20.3.11

KULTURNI KRAJOBRAZ I LEGISLATIVA – STANJE U HRVATSKOJ

Goran ANDLAR, Branka ANIČIĆ, Petra PEREKOVIĆ,
Iva RECHNER DIKA, Ines HRDALO
Agronomski fakultet, Zagreb

UDK: 712.025.3(497.5):34
Pregledni rad

Primljeno: 3. 3. 2010.

Hrvatska baštini mnoge i raznolike kulturne krajobraze, no svijest o njihovu postojanju vrlo je niska. Krajobrazi su prepušteni razvojnoj sukcesiji, gubljenju identiteta, neprikladnoj sanaciji i degradaciji. Pridruživanje Europskoj uniji obvezuje nas da na tom području uspostavimo učinkovitu provedbu i mjere njihove zaštite. Analizirana su važnija europska i domaća istraživanja o temi kulturnih krajobraza te relevantni zakonski dokumenti i međunarodne konvencije. Usporedbom stranih i domaćih iskustava analizira se efikasnost naših zakonskih propisa s područja kulturnih krajobraza i krajobraza općenito, primjena njihove zaštite te razina svijesti o njihovim vrijednostima. Upozorava se na nepostojanje temeljnoga dokumenta koji bi se bavio sustavnom zaštitom krajobraza uopće, unatoč potpisivanju Konvencije o europskim krajobrazima. Smjernice za očuvanje kulturnih krajobraza, koje su dane u više nacionalnih strategija i zakonskih akata u zadnjem desetljeću, nisu zaživjele niti su se primjenjivale. U odnosu na Hrvatsku, većina europskih zemalja ima zavidno razvijenije sustave zaštite kulturnih krajobraza. U mnogim državama izrađeni su nacionalni i regionalni atlas kulturnih krajobraza, prisutan je snažan trend uključivanja korisnika prostora u njihovo upravljanje.

Ključne riječi: kulturni krajobraz, iznimni kulturni krajobraz, zaštita krajobraza, Hrvatska, legislativa

✉ Goran Andlar, Zavod za krajobraznu arhitekturu,
Agronomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
Svetošimunska cesta 25, 10 000 Zagreb, Hrvatska.
E-mail: gandlar@agr.hr

UVOD

Pod utjecajem globalizacije i trenda znakovitih promjena u prostoru teme o zaštiti kulturnih krajobrazu sve su aktualnije. U zemljama Europske unije razvila se visoka svijest o toj problematici, pa su uspostavljene organizacije i instrumentariji njihove sveobuhvatne zaštite. Tomu je prethodila Konvencija o europskim krajobrazima, kojom su se zemlje potpisnice obvezale brinuti o vlastitim krajobrazima kao dijelu europske krajobrazne raznolikosti. Konvencija među ostalim obvezuje i na identifikaciju i zaštitu kulturnih krajobrazu (Zakon o potvrđivanju KEK, 2002.).

Prema uzoru na druge zemlje, i u Hrvatskoj je tema kulturnih krajobrazu sve prisutnija – i u politici i u znanosti, i u društvu. No često je prisutan i problem nedovoljne informiranosti o toj tematici, a posljedica je nepostojanje prikladnih metoda njihove identifikacije i zaštite.

U recentnim stranim istraživanjima autori se služe raznim definicijama kulturnih krajobrazu. UNESCO (Organizacija Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu) kao naj-snažniji međunarodni instrument zaštite kulturne i prirodne baštine definira kulturne krajobraze kao "ilustraciju razvitka ljudske zajednice i njihova prostornog okruženja tijekom vremena, pod vanjskim i unutarnjim utjecajem fizičkih ograničenja i/ili mogućnosti, koje su određene njihovim prirodnim okruženjem pod utjecajem socijalnih, gospodarskih, kulturalnih i ostalih poticaja". Jednostavnije izrečena ova definicija označuje "kulturni krajobraz kao skup različitih manifestacija i interakcija između ljudi i prirodnog okoliša" (Fowler, 2003.). Kulturni krajobrazi stvoreni su tradicionalnim obrascima iskorištavanja zemljišta koji su pridonosili bioraznolikosti i ostalim prirodnim vrijednostima. Dokazali su održivost tijekom stoljeća i danas su živi primjeri kulturne baštine (Brown i sur., 2005.).

Mnogi autori smatraju kako je cijeli Mediteran (tako i Primorska Hrvatska) snažno i na jedinstven način obilježen pečatom tradicionalne poljodjelske djelatnosti (Aničić i Perica, 2003.; Aničić i sur., 2004. i 2007.; Naveh, 1993.; Ogrin, 2005.; Vogiatzakis i sur., 2008.). To se odrazilo na bogatstvu i raznolikosti krajobraznih elemenata, kao što su razni tipovi terasa i sistemi parcelacija, koji su često podijeljeni suhozidnim strukturama. Krajobrazi obilježeni ovakvim strukturama jedinstven su dokaz čovjekova dugogodišnjega manualnog rada i prilagodljivosti prirodnim uvjetima, pa se stoga smatraju najvrjednijim kulturnim nasljeđem Mediterana izvan povijesnih naselja (Ogrin, 2005.).

Može se, dakle, zaključiti da je kulturni krajobraz cjelina s jedinstvenim ekološkim, prostornim, povijesnim, arheološkim, arhitektonskim, urbanističkim, etnološkim, umjetničkim, kulturnim, socijalnim, tehnološkim vrijednostima. Neki od tih

kulturnih krajobraza smatraju se iznimnima i to na regionalnoj, nacionalnoj, pa čak i na međunarodnoj razini. Prema Ogrinu (1996.), izniman kulturni krajobraz područje je visoke scenske vrijednosti koja proizlazi iz upečatljive strukture i u pravilu iskazuje sljedeće osobine: jedinstven uzorak poljoprivredne upotrebe zemljišta i naselja te odgovarajuću prisutnost prirodnih elemenata.

U okviru UNESCO-a štite se kulturni krajobrazi čija se iznimnost temelji na jedinstvenoj vrijednosti i reprezentativnosti unutar jasno definirane geokulture regije te na njihovoj sposobnosti ilustracije osnovnih i osobitih elemenata regije (Fowler, 2003.). Na sličan način iznimni kulturni krajobrazi prepoznati su i u okviru Međunarodnoga saveza za očuvanje prirode (IUCN-a), gdje je ta kategorija definirana kao Zaštićeni krajobraz, Kategorija V. Iznimnost ove kategorije utemeljena je na jedinstvenosti scenske kvalitete, tradicionalnog uzorka i kulturnih elemenata, zatim integritetu veze ljudi i okoliša te karakterističnosti nekih prirodnih elemenata (<http://www.iucn.org>).

Suvremeni modeli zaštite kulturnih krajobraza koncipirani su tako da poštuju vrijednosti kulturnih komponenata prostora i omogućuju održavanje tradicionalnih veza koje su ljudi ostvarili sa svojim okolišem te da angažiraju korisnike prostora u njihovoj neposrednoj zaštiti (Brown i sur., 2005.). Ovakvi modeli otvaraju mogućnosti za razvoj drugih djelatnosti, kao što su razni oblici turizma (ekoturizam, seoski, kulturni) i poljoprivrede te ostalih vezanih djelatnosti.

Recentna istraživanja kulturnih krajobraza u Europi usmjerena su većinom na ruralna područja, čija se raznolikost i karakter smatraju jednim od temeljnih sastavnica europskoga kulturnog identiteta (Antrop i Van Eetvelde, 2005.; Zimmermann, 2006.). U dokumentu *Procjena europskog okoliša iz 1995. godine*, koji je preteča Konvencije o europskim krajobrazima, indirektno se izražava bojazan od gubitka krajobrazne raznolikosti i njegova karaktera, što može dovesti do gubitka europskoga kulturnog identiteta (Antrop i Van Eetvelde, 2005.). Kao odgovor na dramatično stanje krajobraza koji predstavljaju kulturnu baštinu pojavljuju se razni međunarodni instrumenti, konvencije i strategije, koji pozivaju na njihovu zaštitu. Mnogi autori smatraju kako je degradacija kulturnih krajobraza najizraženija na Mediteranu zbog njegove prirodne i kulturne specifičnosti te važnih društvenih promjena koje su ga obilježile u njegovoj dugotrajnoj i bogatoj povijesti (Hrdalo i sur., 2008.; Naveh, 1993.; Ogrin, 2005.). Potkraj 19. stoljeća Dalmacija doživljava vrhunac vinogradarske proizvodnje, kada se gotovo svaka neiskorištena površina kultivira. Prema Defilippisu (2006.), to je razdoblje najintenzivnije izgradnje terasa, koje će poslije davati prepoznatljiv pečat primorskom krajobrazu. Zbog epidemije filoksere (bolesti vino-

ve loze), trgovinske politike u Austro-Ugarskoj Monarhiji (Defilippis, 2006.) i izbijanja Prvoga svjetskog rata u idućim desetljećima tradicionalna djelatnost Dalmacije doživljava propast. Posljedica je toga iseljavanje ruralnoga stanovništva, potom i početak nestajanja kulturnih krajobrazova, a time i gubitka prostornog identiteta Primorske Hrvatske. Istodobno su i društveno-ekonomska previranja dodatno negativno utjecala na cijeli prostor Primorske Hrvatske, što je generiralo specifične probleme njezinih kulturnih krajobrazova.

Trendovi napuštanja tradicionalnoga načina privređivanja prisutni su i danas, a posljedice u prostoru očituju se na dva načina. S jedne strane, specifični prostorni uzorci tradicionalne upotrebe zemljišta prepušteni su prirodnim procesima, dok su, s druge strane, intenziviranjem poljoprivrede izloženi okrupnjavanju zemljišta koje ne slijedi postojeće sisteme parcelacije. Vrlo izražen čimbenik degradacije krajobrazova danas je i jačanje turističke djelatnosti, koja se u prostoru očituje naglim i često nekontroliranim (neplanskim) širenjem naselja i cestovne infrastrukture. Nestajanje tradicionalnih krajobraznih uzoraka nije samo estetska degradacija nego i degradacija biološke i kulturne raznolikosti. Unatoč tome, Primorska Hrvatska još je prepoznatljiva po kulturnim krajobrazima. Određen broj sigurno zavrjeđuje zaštitu na nacionalnoj razini, a neki vjerojatno i uključivanje u registar svjetske prirodne i kulturne baštine.

U Hrvatskoj je prisutan i problem niske razine svijesti o vrijednostima i jedinstvenosti naših kulturnih krajobrazova. Njihova problematika te mogući modeli zaštite gotovo da i nisu prisutni u razvojnim strategijama i prostornim planovima. Relevantna stručna i znanstvena istraživanja na tom području provedena su na općenitoj razini. Registar kulturnih krajobrazova ne postoji, a realizacije zaštite gotovo i nema. Ulaskom Hrvatske u Europsku uniju neizbježni globalizacijski procesi stvarat će dodatni pritisak na ukupni nacionalni prostor. Ako Hrvatska do tada ne registrira i ne zaštiti najvrjednije kulturne krajobrazove, može se očekivati njihovo potpuno nestajanje. Cilj je rada upozoriti na razinu spoznaja o toj temi, na zastupljenost i brigu o kulturnim krajobrazima u našoj legislativi te na usporedbu s europskim iskustvima na tom području.

POSTUPCI RADA

Provedeno istraživanje obuhvatilo je domaću i stranu literaturu, legislativu i relevantne internetske baze. Pregledom stranih i domaćih istraživanja utvrđeno je trenutačno stanje i dobivene su spoznaje o iskustvima na ovom području te metode koje bi se mogle primijeniti u svrhu postizanja navedenih ciljeva (metoda identifikacije, tipologije, vrjednovanja).

Pregledom i analizom relevantnih hrvatskih zakona te strategija i programa utvrđene su mogućnosti zakonske zaštite

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 20 (2011),
BR. 3 (113),
STR. 813-835

ANDLAR, G. I SUR.:
KULTURNI KRAJOBRAZ...

kulturnih krajobraza, ali i razina zastupljenosti problematike kulturnih krajobraza i krajobraza Primorske Hrvatske u okvirima legislative. Također, uspoređeni su spomenuti dokumenti s europskim i međunarodnim zakonima i konvencijama, pri čemu se procjenjivala valjanost danih smjernica i mjera za zaštitu te razvoj kulturnih krajobraza u okvirima domaće legislative. Analizirani su dokumenti s područja zaštite okoliša, prostornoga planiranja, kulturne baštine, održiva razvitka i poljoprivrede.

KULTURNI KRAJOBRAZI – EUROPSKA ISKUSTVA

Najdulju tradiciju u zaštiti i identifikaciji krajobraza u Europi ima Velika Britanija, koja već od 1960-ih godina u okviru zakona dodjeljuje poseban status vrijednim prostorima, nazivajući ih područjima iznimne prirodne ljepote ili *Areas of Outstanding Natural Beauty* (AONB). AONB obuhvaćaju područja specifičnih prirodnih vrijednosti i ekosustava, ali i kulturnih vrijednosti koje su posebno prepoznate. Na internetskim stranicama AONB-a navodi se kako su mnogo ranjivija i ugroženija upravo ruralna područja i njihovi prepoznatljivi elementi od područja nedirnete prirode i divljine (<http://www.aonb.org.uk>). Zaštićeno je 36 područja, čija je iznimnost većim dijelom utemeljena na jedinstvenoj kombinaciji prirodnih i kulturnih (ruralnih i agrikulturnih) elemenata.

U Irskoj je objavljen *Atlas irskih ruralnih krajobraza* (Zimmermann, 2006., prema Aalen i sur., 1997.). Sve su prisutnije inicijative za uključivanje javnosti u upravljanje kulturnim krajobrazima. Tako se na stranicama irskoga Foruma za krajobraz (*Landscape Forum Ireland*) navode uspješni projekti suradnje stručnjaka s korisnicima prostora (Jay, 1998.), a 2006. godine pokrenut je *The Landscape Circle Template*, kojemu je cilj omogućiti sudjelovanje javnosti u održivosti i unaprjeđenju lokalnoga krajobraza (O'Regan, 2007.).

Švicarska je već 1970-ih počela izrađivati *Savezni inventar prirodnih spomenika državnog značaja*, s ciljem zaštite tradicionalnih agrarnih područja (Hrdalo i sur., 2008.). Utemeljenjem nacionalnoga krajobraznog fonda 1990-ih, Švicarska je registrirala svoje krajobraze, sa svim vrijednostima i ranjivostima, te omogućila financiranje njihove zaštite (Zimmermann, 2006.).

Njemačka je u domeni zaštite prirode i prirodnih resursa razvila vrlo efikasnu zakonodavnu zaštitu, a 1990-ih radilo se na projektu oživljavanja i rekonstrukcije izgubljenih tipova kulturnih krajobraza. Iz toga razdoblja poznati su primjeri zaštite kulturnih krajobraza u Bavarskoj i Baden Würtembergu (povijesni vinogradi, sustavi melioracija, programi obnove sela). Godine 2007. utemeljen je Njemački forum za kulturne krajobraze (*Deutsches Forum Kulturlandschaft*), koji objedinjuje sve nacionalne organizacije, udruženja i društva zainteresi-

rana za zaštitu kulturnih krajobraza. Forum je definirao niz zadataka koje planira provesti, a glavni je cilj uključivanje stanovništva u razvoj kulturnih krajobraza Njemačke i Europe (<http://www.forum-kulturlandschaft.de>). Snaga ovog projekta vidi se u broju od otprilike 3,4 milijuna članova ujedinjenih udruga i institucija (<http://www.cadses.ar.krakow.pl>).

Austrija je još 1970-ih izradila projekt *Kartiranje izabranih kulturnih krajobraza Austrije* (Hrdalo i sur., 2008.), a do 2002. godine izrađena je klasifikacija i vrjednovanje kulturnih krajobraza cijeloga državnog teritorija (Wrbka i sur., 2004.).

Brojna su iskustva mediteranskih zemalja, ali više na regionalnoj razini. Po istraživanjima i zaštiti kulturnih krajobraza poznate su: Toskana (Rossi i Vos, 1993.), Sardinija (Makhezoumi i Pungetti, 1999.), Kreta (Grove i Rackham, 1993.) te Katalonija i Baskija (<http://www.coe.int>). Iz izvještaja o statusu nacionalnih krajobraznih politika može se vidjeti kako su Italija, Španjolska i Francuska izradile i nacionalne inventarizacije svojih krajobraza te ih registrirale u obliku atlasa ili kataloga (<http://www.coe.int>).

Također je u sklopu Strategije zaštite krajobraza Slovenije registrirano 100 iznimnih krajobraza, a radi njihove zaštite definirane su i razvojne smjernice (Ogrin, 1996.). U usporedbi s iskustvima ostalih europskih i mediteranskih zemalja, slovenska metoda identifikacije iznimnih krajobraza jedinstvena je po opsežnosti i artikuliranosti kriterija.

Uz iskustva pojedinačnih zemalja, zaštiti i razvoju kulturnih krajobraza Europe i Mediterana znatno pridonose razni oblici međunarodne suradnje i konvencije. Potkraj 20. stoljeća pojavljuju se prvi međunarodni instrumenti i konvencije (UNESCO, IUCN i Vijeće Europe) koji potiču registraciju i zaštitu kulturnih krajobraza. Godine 1992. UNESCO prihvaća kategoriju kulturnih krajobraza kao dio svjetske baštine te ih dijeli na nekoliko tipova (jasno prepoznatljiv krajobraz, organski stvoren krajobraz te asocijativni krajobraz) (Rössler, 2002.). Tako je pod UNESCO-ovim okriljem diljem svijeta danas veći broj zaštićenih kulturnih krajobraza, a među njima su i ruralni kulturni krajobrazi. Godine 1995. prihvaćena je Barcelonska konvencija, koja je sedmi protokol posvetila integriranom upravljanju obalnim područjem Sredozemlja (poslije je ova konvencija preimenovana u Konvenciju o zaštiti morskog okoliša i obalnoga područja Sredozemlja). Konačno, 2000. godine prihvaćena je Konvencija o europskim krajobrazima, kojoj je cilj promicanje zaštite krajobraza u cijelosti, upravljanje i planiranje te organizacija europske suradnje o pitanjima krajobraza (Zakon o potvrđivanju KEK, 2002.).

Prvi radovi i članci koji pozivaju na međunarodnu suradnju u registraciji najvrjednijih kulturnih krajobraza javljaju se 1980-ih i 1990-ih godina. Tako Zimmermann 1981. godine pred-

laže registraciju kulturnih ruralnih krajobraza Europe (Zimmermann, 2006.), a Naveh u sklopu grupe IALE-IUCN-CESP (radna grupa sastavljena od članova Međunarodne asocijacije za krajobraznu ekologiju, Međunarodne organizacije za zaštitu prirode i Komisije za strategiju i planiranje okoliša) predlaže izradbu *Crvene knjige ugroženih krajobraza Mediterana* (Naveh, 1993.). Nakon toga se u Europi pojavljuje veći broj istraživanja i pokušaja registracije kulturnih krajobraza. Iako ideje o Crvenoj knjizi i registraciji svih tipova europskih kulturnih krajobraza nisu potpuno realizirane, one su rezultirale mnogim analizama slučaja i tipologijama kulturnih krajobraza. Zimmermann (2006.) razrađuje ideju iz 1981. godine te izdvaja osnovne tipove europskih ruralnih kulturnih krajobraza, pa za svaki taj tip nalazi reprezentativne i najugroženije primjere. Slično tome Pinto-Correia i Vos (2002.) u svojem članku izdvajaju opće tipove mediteranskih kulturnih krajobraza, također uz primjere. U publikaciji *Threatened Landscapes* (Green i Vos, 2001.) uz krajobrazne klasifikacije i identifikacije vrijednih krajobraza analizira se više specifičnih kulturnih krajobraza iz raznih dijelova Europe i napose Mediterana. Slične su publikacije *Mediterranean Island Landscapes* (Vogiatzakis i sur., 2008.) i *European Landscapes and Lifestyles* (Roca i sur., 2007.).

Sve više međunarodnih projekata i njihovo udruživanje u internetske ekspertne mreže omogućili su bržu razmjenu informacija o kulturnim krajobrazima, iskustava u primjeni Konvencije o europskim krajobrazima te uključivanje ljudi raznih struka. Raste broj projekata koji se bave tom tematikom, baze podataka sve su opsežnije, a krug zainteresiranih sve je širi. *PAN-Project* je PAN Europska tematska mreža unutar koje se dograđuje baza podataka CULTBASE, koja uključuje informacije o tipovima europskih kulturnih krajobraza i njihovim ekosistemima. Mogu se naći osnovni podaci o brojnim europskim zemljama, ali ne i o Hrvatskoj (<http://pan.cultland.org/cultbase/>). *Cultural Landscapes Project* projekt je u sklopu INTERREG IIIB (međuregionalne suradnje zemalja srednje i jugoistočne Europe). Cilj je projekta zaštita i upravljanje krajobrazima koji su temelj identiteta ovoga dijela Europe kao izvora održivoga regionalnog razvoja. Funkcionira kao *open source* internetski portal na kojem se razmjenjuju pozitivna iskustva u integraciji krajobraza u regionalni razvoj i primjeri primjene Konvencije o europskim krajobrazima (<http://www.cadses.ar.krakow.pl/>). Godine 2005. pokrenut je projekt *ALPTER*, kojemu je glavni cilj umrežavanje institucija i asocijacija zainteresiranih za borbu protiv napuštanja terasastih krajobraza Alpa. Specifičnost je ovoga projekta izradba i objava brojnih publikacija, od kojih je najvažniji Atlas alpskih terasastih krajobraza (<http://www.alpter.net>). U sklopu projekta nudi se metodološki okvir zaštite terasastih krajobraza te prijedlozi za

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 20 (2011),
BR. 3 (113),
STR. 813-835

ANDLAR, G. I SUR.:
KULTURNI KRAJOBRAZ...

njihovu rekonstrukciju i oblikovanje. *EucaLand Network* ekspertna je mreža koja se bavi istraživanjem i promicanjem europskih poljoprivrednih krajobraza kao dijela kulturnoga nasljeđa. Unutar mreže djeluje istoimeni projekt, kojemu su ciljevi utvrđivanje nastanka, upotrebe i zaštite kulturnoga nasljeđa poljoprivrednih krajobraza (<http://www.eucalandproject.eu/>). Projekt posebno istražuje opis, povijest, klasifikaciju, politiku upravljanja i planiranje poljoprivrednih krajobraza. S obzirom na to da je tek počeo, još nema konkretnijih rezultata, ali je važan jer je jedan od rijetkih međunarodnih projekata u koji je uključena i Hrvatska.

KULTURNI KRAJOBRAZI – STANJE U REPUBLICI HRVATSKOJ

Kulturni krajobraz unutar legislative

Hrvatska je do danas potpisala sve međunarodne konvencije i strategije koje su među ostalim poznate i po promicanju zaštite kulturnih krajobraza i priobalnog okoliša. Potpisane su: UNESCO-ova *Konvencija o zaštiti prirodne i kulturne baštine*, *Sveeuropska strategija zaštite biološke i krajobrazne raznolikosti* (1996.), *Konvencija o europskim krajobrazima* (2002.) te *Mediteranski akcijski plan* (2005.) (u sklopu kojeg je 2008. potpisan Protokol o integriranom upravljanju obalnim područjem Sredozemlja te osnovan Centar za regionalne aktivnosti – PAP-RAC u Splitu). Pod UNESCO-ovom je zaštitom za sada samo Starogradsko polje na Hvaru, a planiraju se zaštititi primoštenski vinogradi i Vodnjansko polje. Prema Mediteranskom akcijskom planu, RH se obvezala da će štititi svoj priobalni okoliš i pridonositi održivom razvitku Mediterana (MAP, 2005.). Konvencija o europskim krajobrazima obvezuje Hrvatsku da identificira vlastite krajobraze, analizira njihove značajke i zaštititi najvrjednije (Zakon o potvrđivanju KEK, 2002.). Prema tome, Hrvatska prihvaća suvremena stajališta o kulturnim krajobrazima, o njihovim vrijednostima te o specifičnim problemima krajobraza priobalnog pojasa. Time prihvaća i činjenicu da su njezini krajobrazi dio europske i mediteranske kulturne i prirodne baštine.

Ove obveze do danas nisu urodile ni jednim dokumentom koji bi se na cjelovit način posvetio nacionalnim krajobrazima. Zbog toga su teme kulturnih krajobraza i krajobraza uopće još raspršene u raznim nacionalnim strategijama s raznih područja: prostornog uređenja, zaštite okoliša, zaštite prirode, zaštite kulturne baštine, održivoga razvitka i ruralnoga razvoja.

Krajobraz u sustavu prostornog uređenja

Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske (1997.) i *Program prostornog uređenja Republike Hrvatske* (1999.) prvi su nacionalni dokumenti koji krajobraz izdvajaju kao posebnu problemsku cjelinu. U poglavlju nazvanom *Krajolik* ističe se po-

treba očuvanja krajobrazne raznolikosti, krajobraza visokoga stupnja identiteta, potreba inventarizacije i vrjednovanja krajobraza te obveza identifikacije najvrjednijih krajobraza u obliku *Atlasa* ili *Krajobrazne osnove*. U radu *Krajolik – sadržajna i metoda podloga krajobrazne osnove Hrvatske* (Aničić i sur., 1999.), kojem je cilj bio utvrditi metodologiju izradbe krajobrazne osnove, među ostalim detaljnije su obrađeni krajobrazi jadranske obale i poljodjelskih krajobraza. Ističu se vrijednosti ovih krajobraza, potreba njihove identifikacije, tipologije i vrjednovanja (tj. definiranja iznimnih), za što se nude i odgovarajući metodološki pristupi.

U Strategiji PU RH unutar problemske cjeline *Zaštita prirode* kao jedna od kategorija prostorne zaštite navodi se i kategorija značajnoga krajobraza. Ona je definirana kao prirodni ili kultivirani predjel veće estetske ili kulturno-povijesne vrijednosti, odnosno kao krajolik karakterističan za pojedino područje (*Strategija PP RH*, 1997.). Ako se uzmu u obzir kulturne karakteristike ili kombinacija prirodnih i kulturnih karakteristika, ova se kategorija zapravo direktno odnosi na vrijedan kulturni krajobraz, čime je osiguran zakonski okvir za njihovu zaštitu. Također, potencijalne smjernice za razvoj kulturnih krajobraza mogu se prepoznati i u jednoj od temeljnih odrednica Zaštite graditeljske baštine, gdje se navodi kako je potrebno afirmirati "...malu i skromnu arhitekturu, koja gradi ambijente i uspostavljanje suživota između različitih ljestvica vrijednosti pojedinačnih vrijednih spomenika i cjelina koje ih okružuju" (*Strategija PU RH*, 1997.).

Europska perspektiva prostornoga razvoja (*ESDP – European Spatial Development Perspective*) prevedeni je dokument koji su ministri zemalja članica EU-a zaduženi za regionalno planiranje potpisali 1999. godine te ga prihvatili kao vodeći dokument održivoga prostornog razvoja europskoga kontinenta. Jedan od ciljeva ovoga dokumenta jest razborito gospodarenje prirodnom i kulturnom baštinom, koje među ostalim podrazumijeva i kreativno gospodarenje kulturnim krajobrazima. Osim što su ovdje važnost krajobraza i njihova problematika dobro artikulirani, čak i potkrijepljeni primjerima, istaknuta je i potreba očuvanja kulturnih krajobraza te nužnost zaštite jedinstvenih primjera. Važno je spomenuti kako je istaknuta i važnost jačanja vrijednosti kulturnih krajobraza u okviru integriranih strategija prostornoga razvoja. Navodi se kako je uz pomoć jasnih strategija prostornoga razvoja moguće izbjeći loše gospodarenje kulturnim krajobrazima, eliminirati negativne učinke na ove prostore i, konačno, pozitivno utjecati na njihov razvoj (ESDP, 1999.). Iz perspektive kulturnih krajobraza, ovaj je dokument pozitivan odmak od dosadašnje prakse u prostornom planiranju. Zbog njegove vrijednosti Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja RH

prevelo ga je kako bi ga predstavilo domaćoj stručnoj javnosti. Unatoč tome, ništa od navedenih smjernica vezanih uz kulturne krajobraze do danas nije primijenjeno u sustavu prostornog uređenja.

Krajobraz u sustavu zaštite okoliša

Na području zaštite okoliša vrijedi temeljni dokument *Nacionalni plan djelovanja za okoliš* tzv. NEAP (2002.). U odnosu na dokument koji mu je prethodio, NEAP je učinio velik iskorak u shvaćanju krajobraza kao važne sastavnice okoliša. Tako se na popisu prioritetnih područja zaštite okoliša među ostalima našla i zaštita biološke i krajobrazne raznolikosti. U poglavlju *Očuvanje krajobraza* vrlo se jasno ističe potreba preusmjerenja zaštite iznimno vrijednih prirodnih područja na zaštitu "danas najugroženije kategorije kulturnih krajobraza" (NEAP, 2002.). Također se ističe nužnost identifikacije, klasifikacije, kategorizacije krajobraza te identifikacije iznimnih krajobraza, i to u sklopu strategije zaštite krajobraza kao autonomnog dokumenta. Navode se i ključni problemi sadašnje zaštite krajobraza, a to su nepostojanje institucionalnih okvira zaštite krajobraza, manjak baze podataka, nepostojanje identifikacije, klasifikacije krajobraza, neinformiranost javnosti i problemi financiranja.

U NEAP-ovim sektorima *Turizam, Poljodjelstvo* i u temama *Otoci i obalno područje* te *Ruralno područje* često se govori o potrebi održivoga razvitka, potrebi očuvanja identiteta i tradicionalnih vrijednosti, a uviđaju se i mogućnosti kombinacija poljoprivrede i zaštite okoliša. Ali u konačnici autori ne nalaze vezu ovih potreba ili ciljeva s temom očuvanja krajobraza. Krajobraz u NEAP-u nije shvaćen kao cjelovit koncept i ne postoji vizija primjenjivosti ciljeva za očuvanje krajobraza u njegovim ostalim tematskim područjima. Kao posljedica takva shvaćanja krajobraza doima se da je on zasebna cjelina čiji se problemi rješavaju sami unutar sebe, neovisno o drugim problemskim područjima strategije.

Krajobraz u sustavu zaštite prirode

Temeljni dokument zaštite prirode jest *Strategija i akcijski plan zaštite biološke i krajobrazne raznolikosti Republike Hrvatske* ili tzv. NSAP iz 2008. godine. NSAP je nastao na temelju obveza prema *Konvenciji o biološkoj raznolikosti i Sveeuropskoj strategiji zaštite biološke i krajobrazne raznolikosti (PEBLDS)* (NSAP, 2008.). Kao i u spominjanim strategijama, akcijski su planovi za očuvanje krajobraza jasno, ali općenito, postavljeni:

- osnovati nacionalno povjerenstvo za krajobraz
- donijeti nacionalni program za primjenu Konvencije o europskim krajobrazima

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 20 (2011),
BR. 3 (113),
STR. 813-835

ANDLAR, G. I SUR.:
KULTURNI KRAJOBRAZ...

- identificirati, tipologizirati i znanstveno-stručno vrjednovati krajobraz
- izraditi krajobraznu osnovu Hrvatske u suradnji s relevantnim sektorima
- osigurati primjenu Konvencije o europskim krajobrazima te krajobrazne osnove
- poticati aktivnosti kojima je cilj jačanje svijesti, obuka i obrazovanje s područja očuvanja krajobraza.

Iz navedenih smjernica i ostaloga teksta NSAP-a može se zaključiti kako je nužnost zaštite kulturnih krajobraza ostala neprepoznata. Ovakva situacija nije bila očekivana, jer je u starom NSAP-u iz 1999. očuvanje krajobraza uključivalo među ostalim i izradbu inventarizacije i programa zaštite dijelova kulturne baštine važnih za očuvanje identiteta pojedinih tipova krajobraza. Uz to vrijedi spomenuti kako ni jedan dokument koji je u vezi sa zaštitom biološke i krajobrazne raznolikosti (NSAP, 1999., 2008., Zakon o zaštiti prirode i *Izvešće o stanju prirode*) ne definira jasno krajobraznu raznolikost ni kulturne krajobraze. Indiferentnost prema temi kulturnih krajobraza i nepoznavanje najosnovnije terminologije ozbiljni su nedostaci ove strategije, pogotovo ako se uzme u obzir da je situacija u temeljnim međunarodnim dokumentima, prema kojima je NSAP i nastao, sasvim drukčija. Naime, Sveeuropska strategija zaštite biološke i krajobrazne raznolikosti definira krajobraznu raznolikost kao formalnu ekspresiju brojnih veza u određenom razdoblju između pojedinca ili društva i topografski definiranoga teritorija, pojava koja je u nekom vremenu rezultat djelovanja prirodnih i ljudskih čimbenika i njihove kombinacije. Uz to, među prioritetnim akcijama navodi zaštitu različitih tipova europskih kulturnih krajobraza, među kojima su krajobrazi kulturne baštine, otvorena polja itd. (PEBLDS, 1996.).

Krajobraz u sustavu kulturne baštine

Temeljni zakon u sustavu zaštite i očuvanja kulturnih dobara jest Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnog dobra (2003.). U njemu se navodi kako nepokretno kulturno dobro među ostalim može biti i krajolik ili njegov dio koji sadrži povijesno karakteristične strukture, koje svjedoče o čovjekovoj nazočnosti u prostoru. Takvu kategoriju konzervatori nazivaju "kulturni krajolik", a određen ih je broj zaštićen županijskim prostornim planovima (npr. *PP Splitsko-dalmatinske županije*, 2007.). Zbog nedostupnosti ostalih dokumenata s područja kulture (npr. *Strategija kulturnog razvitka Hrvatske* iz 2001. godine danas je praktički i zaboravljena), teško je dobiti bilo kakve daljnje informacije o ovoj kategoriji te o kriterijima za identifikaciju ili modelima njihove zaštite.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 20 (2011),
BR. 3 (113),
STR. 813-835

ANDLAR, G. I SUR.:
KULTURNI KRAJOBRAZ...

Integracija kulturnoga dobra u turističku ponudu danas se u Hrvatskoj sve više prepoznaje kao nužnost i kao alternativni održivi dio turističke ponude, a stručnjaci ovakvu djelatnost nazivaju kulturni turizam. *Strategija razvoja kulturnog turizma Hrvatske* (2003.) definira ga kao djelatnost koja obuhvaća sve ono što je obuhvaćeno Zakonom o zaštiti kulturnog dobra, dakle opipljivo i neopipljivo dobro. Bez obzira na to, nije prepoznat potencijal kulturnoga krajobraza za razvoj turizma.

Krajobraz u sustavu održivoga razvitka i ruralnoga razvoja

Održivi razvitak sve je aktualnija tema istraživanja i legislative. Na njega se gleda kao na nužnost i možda jedini način očuvanja i razvoja vrijednosti okoliša u kojem živimo i djelujemo. S obzirom na preuzete obveze prema međunarodnim ugovorima, 2008. godine izrađena je *Strategija održivog razvitka RH*. Kad je riječ o kulturnim krajobrazima, ni u ovom dokumentu nije rečeno ništa više nego u spomenutim strategijama – samo da predstavlja skup postojećih saznanja. Ruralni razvoj u RH promatra se kroz održivu upotrebu poljoprivrednoga i šumskoga zemljišta te očuvanje i obnovu kulturnoga nasljeđa i tradicijskih vrijednosti. U *Strategiji ruralnog razvitka za 2008. do 2013.* smjernice za provođenje navedenih akcija vrlo su općenite i neinovativne, a kulturni krajobraz kao čimbenik ruralnoga razvitka ostaje nepoznanica.

Kulturni krajobrazi u dosadašnjim istraživanjima

U domaćim su istraživanjima prisutna razna gledišta o temi krajobraza i kulturnih krajobraza a od onih mentalnih u sociološkim istraživanjima do materijalnih u istraživanjima geografa, arhitekata, etnologa, arheologa, zaštitara prirode, ali i kombiniranih, tj. interdisciplinarnih pristupa krajobraznih arhitekata i u manjem broju regionalnih i međunarodnih projekata.

Unutar djelatnosti prostornoga planiranja ne nailazi se na znatniji broj istraživanja o kulturnim krajobrazima, već samo na nekoliko radova u kojima su proučavani tek na općenitoj i teoretskoj razini (Dumbović Bilušić i Šćitaroci, 2007.; Marić i Grgurević, 2007.). U članku *Kulturni krajolici u Hrvatskoj – identifikacija i stanje zaštite* (Dumbović Bilušić i Šćitaroci, 2007.) analizirano je stanje zaštite kulturnih krajobraza u Hrvatskoj te se navode i mogući zakonski okviri njihove zaštite. Iako se pozivaju na uvriježene definicije kulturnih krajobraza i procese kojima oni nastaju, koncept kulturnih krajobraza kao da nije shvaćen na cjelovit način. Naime, u tom su radu istraživanja kulturnih krajobraza usmjerena uglavnom na povijesne građevine i naselja koja navedeni autori smatraju nosiocima identiteta nekoga prostora. Pri tome se gotovo ne spomi-

nju tradicionalni oblici upotrebe zemljišta, koji upravo u kombinaciji sa sistemom naselja, ali i prirodnim komponentama okolice, čine jedinstvenost uzorka kulturnoga krajobraza. Za cjelovito vrjednovanje kulturnoga krajobraza treba prihvatiti činjenicu nerazdvojitosti navedenih komponenata krajobraza i njihove jedinstvenosti u formiranju identiteta nekoga prostora.

U sociološkim istraživanjima postoji rad koji se bavi proučavanjem subjektivnih vizualno-percepcijskih vrijednosti krajobraza (uključujući i kulturne krajobraze) metodom semantičkoga diferencijala (Cifrić i Trako, 2008.). Ova je metoda dobar primjer ispitivanja percepcije javnoga mišljenja o pojedinim tipovima krajobraza, koja je primjenjiva i u svrhu zaštite krajobraza. Međutim, tipološka podjela krajobraza u istraživanju nije izvedena prema uvriježenim načelima za klasifikaciju krajobraza (na koje se pozivaju i autori), ali je u dokazivanju metodologije postigla željene rezultate.

Važan doprinos identifikaciji potencijalno vrijednih kulturnih krajobraza jesu radovi konzervatora (etnologa i arhitekata) i geografa, koji s aspekta svoje struke razmatraju određeni broj lokacija za zaštitu. U konzervatorskim radovima mogu se naći inventarizacije nekih specifičnih oblika autohtonoga graditeljstva, ali i strukturnih karakteristika povijesnih sistema parcelacije, i to na lokacijama otoka Rave (Kale, 2008.), Samograda na otoku Žirju (Kale, 1994.), Bucavca pokraj Primoštena, Lokve Dračevice (Kale, 2006.), otoka Paga (Ilakovic, 1998.), otoka Visa (Buble, 2009.) itd. Vrijedni su i radovi geografa koji obuhvaćaju detaljnije društvene, povijesne i prostorne podatke o kulturnim krajobrazima zapadnog dijela Korčule (Mirošević, 2008.), Kornata (Kulušić, 1999.), otoka Rave (Magaš i Faričić, 1999.) te o gradnji "u suho" i tipologiji suhozidnih struktura općenito (Kulušić, 2004.).

Na području identifikacije, vrjednovanja i modela revitalizacije kulturnih krajobraza te određivanja krajobrazne tipologije važna su istraživanja Zavoda za krajobraznu arhitekturu Agronomskoga fakulteta u Zagrebu. U radovima Ogrina (2005.) te Aničić i Perice (2003.) predlaže se tipologija mediteranskih kulturnih krajobraza prema njihovim strukturnim karakteristikama. U projektu *COAST* (Butula i sur., 2009.) istraživana su četiri demopodručja (jugoistočni dio otoka Paga, jugoistočni dio Pelješca, estuarij rijeke Krke te Vis i Biševo). Obavljena je inventarizacija krajobraza i podjela svakoga područja na krajobrazne tipove. Prepoznati su i specifični uzorci tradicionalnih kulturnih krajobraza. Njihovim vrjednovanjem, utemeljenim na kombinaciji ekspertne procjene i ankete stanovništva, omogućen je put do identifikacije i verifikacije iznimnih kulturnih krajobraza. Služeći se sličnom metodom vrjed-

novanja i podjele na tipove, na temelju detaljne analize prostora obrađene su lokacije specifičnih strukturnih karakteristika, i to na Krku (Aničić i sur., 2004.), Korčuli (Aničić i sur., 2007.) i u Dubrovačkom primorju (Hrdalo i sur., 2008.). U svim radovima identificirane su lokacije iznimnih krajobraza i predložene su metode možebitne revitalizacije.

RASPRAVA

Pregledom domaće legislative utvrđeno je prije svega da se u okvirima nacionalnih zakona kulturni krajobrazi mogu štiti na dva načina; kao *značajni krajobraz*, kategorija prostorne zaštite, i kao *kultivirani krajolik*, kategorija nepokretnoga kulturnog dobra. Oba su modela zaštite više konzervacijskoga karaktera i ne nude, odnosno ne definiraju, načine revitalizacije ili prilagođavanja upotrebe zemljišta današnjim prilikama i korisnicima prostora. Iako značajni krajobraz prema definiciji može biti i kultivirani predjel s kulturno-povijesnim obilježjima (Zakon o zaštiti prirode, 2005., 2009.), njihova zaštita odnosi se i provodi isključivo na prirodnim krajobrazima (osim npr. Saljskoga polja). Prema svom se značenju kategorija značajnoga krajolika zapravo približava kategoriji "područja iznimne prirodne ljepote" (AONB), spomenutom u engleskom modelu zaštite ili V kategoriji organizacije IUCN (<http://www.iucn.org>). Za razliku od hrvatskih značajnih krajolika, zaštita AONB-a većinom je utemeljena na kulturnim karakteristikama nekoga područja. O svakome zaštićenom području mogu se naći detaljni podaci o zaštiti, karakteristikama područja, tekućim i odrađenim projektima te podaci o participaciji stanovništva itd.

Većina domaćih strategija krajobraz izdvaja kao problemsku cjelinu koja obuhvaća niz karakterističnih smjernica i akcija za njihovo očuvanje. U zadnjih deset godina, od prvih do najnovijih strategija, ove odrednice nisu doživjele detaljniju razradbu, a nisu ni ostvarene. Iako se iz smjernica za očuvanje krajobraza vrlo jasno iščitava potreba identifikacije i zaštite kulturnih krajobraza, ne nude se konkretniji modeli i nisu zadani rokovi njihova izvršenja, a nije definiran ni izvršitelj. Tako dugo najavljivana krajobrazna osnova još nije izrađena, iako je za nju još 1999. godine izrađena methodska i sadržajna podloga (Aničić i sur., 1999.).

Osim toga, često akcije koje se odnose na očuvanje krajobraza (bilo da je riječ o ugroženim krajobrazima, bilo o krajobrazu kao nositelju prostornog identiteta) nisu u vezi s akcijama i vizijom zaštite i razvoja ostalih problemskih područja u strategijama kao što su ruralna, planinska i obalna područja te sektorima turizma i poljoprivrede (koji najsnažnije utječu na krajobrazne procese). Iz toga proizlazi da ne postoje konkret-

ne akcije ili smjernice koje na cjelovit način obvezuju na identifikaciju i zaštitu kulturnih krajobrazu.

Autori NEAP-a iz 2002. godine primjećuju slično, a to je da Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske daje smjernice za razvoj jadranskoga obalnog prostora u kontekstu uređivanja, ali ne i u sklopu cjelovitoga koncepta održivoga razvitka, kako je to definirano Agendom 21 iz Rija i MED Agendom 21. Slijedom toga nije razvijen ni institucionalni kontekst koji bi stvarao uvjete za sustavno i permanentno upravljanje obalnim područjem, kao što je to uređeno u nekim zemljama na Sredozemlju (NEAP, 2002.). Također, revizija NEAP-a (2008.) navodi kako cjelovitom sagledavanju pitanja očuvanja krajobrazu odmaže rascjepkanost nadležnosti te nedostatna koordinacija između tri glavna resora: prostornoga planiranja, zaštite prirode i kulturne baštine.

Potpisivanje Konvencije o europskim krajobrazima nije urodilo ni jednim ciljanim strateškim dokumentom, niti je definirano koji postojeći dokument preuzima ulogu njezine primjene. U NEAP-u se navodi kako je to jedini dokument koji će omogućiti izvršavanje obveza iz Konvencije o europskim krajobrazima (NEAP, 2002.), ali nije definirano kako će to biti učinjeno i kada.

Sljedeći problem na koji se često nailazi u strategijama jest ograničeno shvaćanje ukupnih vrijednosti okoliša. U sustavu zaštite prirode vrijednosti okoliša promatrane su uglavnom sa stajališta prirodnih komponenata, iako temeljni zakon definira okoliš kao ukupnost prirodnih i kulturnih komponenata (Zakon o zaštiti prirode, 2005., 2009.). To je posebno slučaj u NEAP-u, u kojem se Jadransko more, otoci i obala te zaštita prirode i bioraznolikosti, kao i vrijednosti prostora promatraju isključivo sa stajališta prirodne baštine, prirodne očuvanosti, ekološke osjetljivosti i sl.

Strategija održivoga razvitka (2008.), koja bi trebala biti krovni dokument razvitka Republike Hrvatske (Matešić, 2008.), nije definirala smjernice za očuvanje krajobrazu ništa detaljnije od ostalih navedenih strategija. Ni zaštita kulturnih krajobrazu ne razmatra se kao mogući model provođenja održivosti upotrebe zemljišta. Valja spomenuti kako još od 1988. godine IUCN prepoznaje zaštićene kulturne krajobrazu kao "žive modele održivog načina korištenja" (Brown i sur., 2005.), zbog čega potiče vlade da se više pozabave ovom kategorijom. Na zaštitu kulturnih krajobrazu kao dio svjetske baštine gleda se kao na priliku za demonstraciju načela održivog iskorištavanja tla te održivosti lokalne kulture i biološke raznolikosti, a koja bi trebala prodrijeti u upravljanje cjelokupnim okolišem (Rössler, 2005.). Dakle, danas je uvriježeno mišljenje da modeli zaštite iznimnih kulturnih krajobrazu predstavljaju priliku za bolje

modeliranje održive upotrebe (Brown i sur., 2005.). Zato bi kulturni krajobrazi trebali biti važan dio politike održivoga razvitka, pa je teško prihvatiti činjenicu da Strategija održivog razvitka RH, ali ni ostale strategije, nemaju jasniju viziju njihova razvitka i zaštite.

Pregledom domaće literature utvrđeno je kako postoji više istraživanja o kulturnim krajobrazima. U odnosu na stanje u strategijama, u istraživanjima je prisutnija svijest o potrebi zaštite kulturnih krajobraza. Međutim, ona nisu postigla ni približnu razinu zrelosti, poput onih u većini europskih i mediteranskih zemalja. Rijetki su postupci i tehnike rješavanja problematike kulturnih krajobraza, a među strukama nije postignut ni konsenzus o osnovnoj terminologiji. Kao rezultat toga, kulturni se krajobrazi često interpretiraju na različite i nepotpune načine. Iako koncept kulturnih krajobraza podrazumijeva interdisciplinarnost, u Hrvatskoj se istraživanja uglavnom zaustavljaju unutar pojedinih disciplina. Ipak, mogu se izdvojiti neka istraživanja na području krajobrazne arhitekture i nekih regionalnih projekata u kojima su prisutne metode koje se služe znanjima raznih struka kako bi se došlo do cjelovitih podataka o kulturnim krajobrazima (Aničić i Perica, 2004.; Aničić i sur., 2004., 2007.; Butula i sur., 2009.; Hrdalo i sur., 2008.; Ogrin, 2005.). Ovo su i jedini radovi koji na integralan način i na konkretnim primjerima raznim metodama (preuzetim iz engleskih i slovenskih iskustava) provode aktivnosti koje su predviđene u nacionalnim strategijama i Konvencijom o europskim krajobrazima. Osim Projekta COAST, gotovo i nema projekta ili istraživanja u kojem se primijenilo poštovanje mišljenja javnosti ili korisnika o vrijednostima krajobraza.

S druge strane, pregledom domaće literature o kulturnim krajobrazima i krajobrazima Primorske Hrvatske utvrđen je znatan broj podataka o specifičnim lokacijama. Određen su broj iznimnih kulturnih krajobraza na neki način već identificirali stručnjaci, ali i korisnici prostora, i to nerijetko u obliku lokalne zaštite. Ovaj se način zaštite najčešće organizira građanskim inicijativama, jer nema potporu u zakonskoj regulativi, koja je trebala omogućiti formalne okvire za optimalnu zaštitu kulturnih krajobraza.

Pregled stranih iskustava otkriva kako su razvijenije zemlje Europske unije dosegle visoke standarde u identifikaciji, zaštiti i upravljanu kulturnim krajobrazima. Osim što su osigurani zakonski okviri za zaštitu krajobraza, identificirane vrijednosti krajobraza i definirane metode, snažan je trend uključivanja korisnika prostora u odlučivanje i upravljanje kulturnim krajobrazima. Sve veća zainteresiranost različitih strukovnih profila za kulturne krajobraze i udruživanje oko zajed-

ZAKLJUČAK

ničkih ideja dovodi do ekspanzije ove teme u različite društvene sfere, a brojnost uključenih članova dobiva i razmjere pokreta (kao što se vidi na primjeru Njemačke).

Mehanizam zaštite krajobrazu u cjelini kao krajobrazno ekološke, estetsko-simboličke i proizvodno razvojne kategorije u hrvatskom zakonodavstvu nije prikladan. Krajobraz je prepušten razvojnoj sukcesiji, gubljenju identiteta, neprikladnoj sanaciji i degradaciji.

Velik je problem neučinkovite zaštite ne samo kulturnih krajobrazu nego krajobrazu uopće, rascjepkanost nadležnosti i nedostatna koordinacija između četiri glavna resora: prostornog uređenja, zaštite okoliša, zaštite prirode i zaštite kulturne baštine.

Razina znanja o tradicionalnim i kulturnim vrijednostima krajobrazu u strategijama Republike Hrvatske, u usporedbi s onom prije desetak godina, ostala je nepromijenjena. Napredak nije postignut ni potpisivanjem Konvencije o europskim krajobrazima, jer ona nije urodila ni jednim strateškim dokumentom, a nisu utvrđene ni mjere njezine primjene u zaštiti krajobrazu.

Posljedica nedorečenosti hrvatskih zakona jesu i strukovno različita teoretska tumačenja o kulturnim krajobrazima, pa su i istraživanja na tom području sporadična i neefikasna.

Kulturni krajobrzi Primorske Hrvatske površinski su najveći dokaz i ostavština intervencije ljudskih ruku (Kale, 2006.). Tragovi toga djelovanja na jedinstven način pokazuju snagu i upornost manualnoga rada seljaka te brigu o okolišu u kojem je živio. Unatoč očitu rastu svijesti o vrijednostima tih prostora, oni su ipak kontinuirano zanemarivani i degradirani.

Zakonski akti koji se odnose na zaštitu krajobrazu nisu objedinjeni i povezani jednim obvezujućim zakonskim dokumentom kojim bi se uspostavio učinkovit instrumentarij upravljanja i djelovanja u svrhu njegove sveobuhvatne zaštite.

Većina europskih zemalja, u usporedbi s RH, ima mnogo razvijenije sustave zaštite i upravljanja kulturnih krajobrazu. Među stranim je stručnjacima danas uvriježeno mišljenje kako uspješni modeli zaštite kulturnih krajobrazu omogućuju integraciju zaštite bioraznolikosti, zaštite kulturne baštine i održivosti iskorištavanja resursa, što se čini kao dobro rješenje u današnje doba opće krize gospodarstva i iscrpljenosti resursa.

LITERATURA

Aalen, F. H. A., Whelan, K. i Stout, M. (1997.), *Atlas of the Irish Rural Landscape*, Toronto, University of Toronto Press.

Aničić, B., Ogrin, D., Andlar, G., Pereković, P., Avdić, I. i Rechner, I. (2007.), Revitalizacija krajobrazu na Korčuli – Case Study Općina Blato. *Journal of Central European Agriculture*, 8 (2): 243-256.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 20 (2011),
BR. 3 (113),
STR. 813-835

ANDLAR, G. I SUR.:
KULTURNI KRAJOBRAZ...

Aničić, B. i Perica, D. (2003.), Structural Features of Cultural Landscape in the Karst Area (Landscape in Transition). *Acta Carsologica*, 32 (1): 173-188.

Aničić, B., Rechner, I. i Perica, D., (2004.), Structural Vocabulary of Cultural Landscape on the Island of Krk (Croatia). *Acta Carsologica*, 33 (1): 101-115.

Aničić, B., Koščak, V., Bužan, M., Sošić, L., Jurković, S., Kušan, V., Bralić, I., Dumbović-Bilušić, B. i Furlan-Zimmermann, N. (1999.), *Krajolik – sadržajna i metodska podloga krajobrazne osnove Hrvatske*, Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja – Zavod za prostorno planiranje, Agronomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Zavod za ukrasno bilje i krajobraznu arhitekturu.

Antrop, M. i Van Eetvelde, V. (2005.), The Diversity of the European Landscapes as Common Planning Goal. ALFA SPECTRA Planning Studies. *Central European Journal of Architecture and Planning*, 9 (2): 18-25.

AONBs in More Detail... (2005.), <http://www.aonb.org.uk/wba/naaonb/naaonbpreview.nsf/Web%20Default%20Frameset?OpenFrameSet&Frame=Main&Src=%2Fwba%2Fnaaonb%2Fnaaonbpreview.nsf%2F%24LU.WebHomePage%2F%24first!OpenDocument%26AutoFramed> (12. 12. 2009.)

Brown, J., Mitchell, N. i Beresford, M. (2005.), Preface. U: J. Brown, N. Mitchell i M. Beresford (ur.), *The Protected Landscape Approach: Linking Nature, Culture and Community* (str. IX –X), IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK.

Buble, S. (2009.), *Agrarni krajolik otoka Visa: problematika očuvanja suhozidnog krajolika*, <http://www.dragodid.org/clanci-sanje-buble-u-pdf/> (12. 12. 09.)

Butula, S., Andlar, G., Hrdalo, I., Hudoklin, J., Kušan, T., Kušan, V., Marković, B. i Šteko, V. (2009.), *Inventarizacija, vrednovanje i planiranje obalnih krajobraza Dalmacije*, Projekt COAST, Očuvanje i održivo korištenje biološke i krajobrazne raznolikosti na dalmatinskoj obali putem održivog razvitka obalnog područja, CD-rom.

Cifrić, I. i Trako, T. (2008.), Usporedba percepcije prirodnog i kulturnog krajobraza u Hrvatskoj. Primjena metode semantičkog diferencijala. *Socijalna ekologija*, 17 (4): 379-404.

Compendium of National Data of Landscape, http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/Landscape/Compendium/Compendium_en.asp (10. 12. 2009.)

Cultural Landscapes Project (2007.), <http://www.cadses.ar.krakow.pl/> (8. 12. 2009.)

Cultural Landscape Newsletter (2008.), <http://www.cadses.ar.krakow.pl/news10.pdf> (12. 12. 2009.)

Database on Cultural Landscapes and Cultural Landscape Ecosystems in Europe, <http://pan.cultland.org/cultbase/> (8. 12. 2009.)

Defilippis, J. (2006.), Promjene u poljoprivredi i selu Dalmacije u posljednjih stotinjak godina. *Društvena istraživanja*, 15 (6): 1047-1062.

Dumbović Bilušić, B. i Ščitaroci, O. M. (2007.), Kulturni krajolici u Hrvatskoj – Identifikacija i stanje zaštite. *Prostor*, 15 (2/34): 260-271.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 20 (2011),
BR. 3 (113),
STR. 813-835

ANDLAR, G. I SUR.:
KULTURNI KRAJOBRAZ...

ESDP – Perspektiva europskog prostornog razvoja (1999.), Europska konferencija ministara nadležnih za regionalno planiranje (CEMAT), Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja RH, <http://www.mzopu.hr/doc/esdp-hr.pdf> (9. 1. 2010.)

Eucaland Project (2009.), <http://www.eucalandproject.eu> (4. 1. 2010.)

Fowler, P. J. (2003.), Introduction. U: P. J. Fowler (ur.), *World Heritage Papers 6. World Heritage Cultural Landscapes 1992-2002* (str. 13-20), UNESCO World Heritage Center.

German Forum for Cultural Landscapes (2009.), <http://www.forum-kulturlandschaft.de/kula-forum/content/en/index.html?jid=003> (10. 12. 2009.)

Green, B. i Vos, W. (ur.) (2001.), *Threatened Landscapes: Conserving Cultural Environments*, Spon Press, London i New York.

Grove, A. T. i Rackham, O. (1993.), Threatened Landscapes in the Mediterranean: Examples from Cretes. *Landscape and Urban Planning*, 24: 279-292.

Hrdalo, I., Aničić, B., Pereković, P., Rechner, I. i Andlar, G. (2008.), Tipologija poljoprivrednih krajobraza Dubrovačkog Primorja kao osnova za usmjeravanje razvoja. *Journal of Central European Agriculture*, 9 (1): 77-94.

Ilakovac, B. (1998.), Limitacija agera rimske Kise (Cissa) na otoku Pagu. *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3 (30-31): 69-82.

Jay, F. (1998.), *Holistic Landscape Management in Ireland*, http://www.landscape-forum-ireland.com/proceedings_1998/holistic_landscape_management.html (2. 12. 2009.)

Kale, J. (1994.), Sklop bunja u Samogradu na otoku Žirju. U: E. Kale (ur.), *Zbornik radova "Žirajski libar"* (str. 221-246), Muzej grada Šibenika.

Kale, J. (2006.), Kamen po kamen – krajolik. *Hrvatska revija*, 2: 83-91.

Kale, J. (2008.), Kulturni krajolik otoka Rave. U: J. Faričić (ur.), *Zbornik radova "Otok Rava"* (str. 421-426), Sveučilište u Zadru, HAZU, Matica hrvatska u Zadru i Hrvatsko geografsko društvo Zadar.

Kulušić, S. (1999.), Tipska obilježja gradnje "u suho" na kršu Hrvatskog primorja (na primjeru kornatskih otoka). *Hrvatski geografski glasnik*, 61: 53-83.

Kulušić, S. (2004.), *Trag predaka u kamenu – suhozidi i ograde*, <http://www.dragodid.org/clanci-svena-kulusica-u-pdf-u/> (9. 12. 2009.)

Magaš, D. i Faričić, J. (1999.), Osnovna prirodno-geografska obilježja otoka Rave u zadarskom arhipelagu. *Geoadria*, 4 (1): 33-60.

Makhzoumi, J. i Pungetti, G. (1999.), *Ecological Landscape Design and Planning – The Mediterranean Context*, London, E & FN Spon.

Marić, M. i Grgurević, O. (2007.), Krajobraz – suvremena europska kretanja, slovenski model i iskustva, stanje u Hrvatskoj. *Prostor*, 15 (2/34): 273-281.

Matešić, M. (2008.), Strategija održivog razvoja: krovni razvojni dokument Republike Hrvatske. *Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i sociološka istraživanja okoline*, 17 (4): 405-410.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 20 (2011),
BR. 3 (113),
STR. 813-835

ANDLAR, G. I SUR.:
KULTURNI KRAJOBRAZ...

Mediterranski akcijski plan (2005.), UNEP/MAP, Atena, http://www.mzopu.hr/doc/Mediterranska_strategija_odrzivog_razvoja_2005.pdf (17. 12. 2009.)

Mirošević, L. (2008.), Društveno-geografska preobrazba zapadnog dijela otoka Korčule. *Geoadria*, 13 (2): 155-185.

Nacionalna strategija i akcijski plan zaštite biološke i krajobrazne raznolikosti – NSAP (1999.), *Narodne novine* br. 81/99, Zagreb, <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/271210.html> (11. 1. 2010.)

Nacionalna strategija i akcijski plan zaštite biološke i krajobrazne raznolikosti: konačni nacrt revizije – NSAP (2008.), *Narodne novine* br. 143/08, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Zagreb, http://www.min-kulture.hr/userdocsimages/priroda/KONACNI_NACRT_REVIZIJE_NSAP-a.pdf (11. 1. 2010.)

Nacionalni plan djelovanja za okoliš – NEAP (2002.), *Narodne Novine* br. 46/02, Ministarstvo zaštite okoliša i prostornog uređenja, Zagreb, 168.

Naveh, Z. (1993.), Red Books for Threatened Mediterranean Landscapes as an Innovative Tool for Holistic Landscape Conservation. Introduction to the Western Crete Red Book Case Study. *Landscape and Urban Planning*, 24: 241-247.

O'Regan, T. (2007.), *A Guide to Undertaking a 'Landscape Circle' Study*, http://www.landscape-forum-ireland.com/18-06-08_Guide_to_Undertaking_a_Landscape.pdf (10. 12. 2009.)

Ogrin, D. (1996.), *Strategija varstoa krajine v Sloveniji. II. del Izjemne krajine*, Ljubljana, Biotehniška fakulteta, Inštitut za krajinsko arhitekturo.

Ogrin, D. (2005.), *Mediterranean Landscapes. Contribution to a Better Management, Priority Actions Programme*, Regional Activity Centre, Split, 38.

Pinto-Correia, T. i Vos, W. (2002.), Multifunctionality in Mediterranean Landscapes – Past and Future. U: R. H. G. Jongman (ur.), *The New Dimensions of the European Landscape* (str. 135-164), Wageningen UR Frontis Series.

Program prostornog uređenja Republike Hrvatske (1999.), *Narodne Novine* br. 50/99, Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja, Zagreb, <http://www.mzopu.hr/default.aspx?id=6991> (17. 12. 2009.)

Project ALPTER Results (2008.), <http://www.alpter.net> (20. 11. 2009.)

Prostorni plan Splitsko-dalmatinske Županije (2007.), Odluka o izmjenama i dopunama Odluke o donošenju Prostornog plana Splitsko-dalmatinske županije.

Protected Landscape/seascape, Category V (2009.), http://www.iucn.org/about/work/programmes/pa/pa_products/wcpa_categories/pa_categoryv/ (10. 12. 2009.)

Roca, Z., Spek, T., Terkenli, T., Plieninger, T. i Höchtl, F. (ur.) (2007.), *European Landscapes and Lifestyles: The Mediterranean and Beyond*, Lisbon, Edições Universitárias Lusófonas.

Rossi, R. i Vos, W. (1993.), Criteria for Identification of a Red List of Mediterranean Landscapes: Three Examples in Tuscany. *Landscape and Urban Planning*, 24: 233-239.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 20 (2011),
BR. 3 (113),
STR. 813-835

ANDLAR, G. I SUR.:
KULTURNI KRAJOBRAZ...

Rössler, M. (2002.), Linking Nature and Culture: World Heritage Cultural Landscapes. U: *World Heritage Papers 7, Cultural Landscapes: The Challenges of Conservation* (str. 10-15), UNESCO World Heritage Centre.

Rössler, M. (2005.), World Heritage Cultural Landscapes: A Global Perspective. U: J. Brown, N. Mitchell i M. Beresford (ur.), *The Protected Landscape Approach: Linking Nature, Culture and Community* (str. 37-46), IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK.

Strategija kulturnog razvitka Hrvatske (2001.), Ministarstvo kulture, Zagreb, 155, <http://www.culturelink.org/news/publics/2009/strategy.pdf> (9. 1. 2010.)

Strategija održivog razvitka Republike Hrvatske (2008.), *Narodne Novine* br. 30/09, Ministarstvo zaštite okoliša, prostornog uređenja i graditeljstva, <http://www.savez-gradova-opcina-rh.hr/hrv/novosti/27/pdf/pdf.pdf> (9. 1. 2010.)

Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske (1997.), Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja, Zagreb, <http://www.mzopu.hr/default.aspx?id=3662> (17. 12. 2009.)

Strategija razvoja kulturnog turizma Hrvatske (2003.), Ministarstvo turizma, Zagreb, http://www.croatia.hr/Resources/Home/Strategija_Razvoja_Kulturnog_Turizma_01_38_08XII03_zp.pdf (9. 1. 2010.)

Strategija ruralnog razvitka za 2008. do 2013. (2008.), Ministarstvo poljoprivrede, ribarstva i ruralnog razvoja, <http://www.vlada.hr/hr/content/download/51102/711938/file/06-23.pdf> (10. 10. 2010.)

The Pan-European Biological and Landscape Diversity Strategy – PEBLDS (1996.), <http://www.pebls.org/index.php?ido=20514351&lang=eng> (9. 1. 2010.)

Vogiatzakis, I. N., Pungetti, G. i Mannion, A. M. (ur.) (2008.), *Mediterranean Island Landscapes: Natural and Cultural Approaches*, London, Springer.

Wrbka, T., Peterseil, J., Schmitzberger, I. i Stocker-Kiss, A. (2004.), Alpine Farming in Austria, for Nature, Culture or Economic Need? U: R. H. G. Jongman (ur.), *The New Dimensions of the European Landscape* (str. 165-177), Wageningen UR Frontis Series.

Zakon o potvrđivanju Konvencije o europskim krajobrazima (2002.), *Narodne novine – Međunarodni ugovori* 12/02, <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/327898.html> (9. 1. 2010.)

Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnog dobra, pročišćeni tekst (2003.), *Narodne novine* br. 69/99, 151/03 i 157/03, http://www.porezi.net/datoteke/ostalo/Doc/Zakon_o_zastiti_i_ocuvanju_kulturnih_dobara.pdf (9. 1. 2010.)

Zakon o zaštiti prirode, pročišćeni tekst (2005., 2009.), *Narodne novine* br. 70/05, 139/09, http://www.dzpp.hr/publikacije/Procisceni_Zakon%202005_2008.pdf (9. 1. 2010.)

Zimmermann, R. C. (2006.), Recording Rural Landscapes and Their Cultural Associations: Some Initial Results and Impressions. *Environmental Science & Policy*, 9 (4): 360-369. doi:10.1016/j.envsci.2006.01.009

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 20 (2011),
BR. 3 (113),
STR. 813-835

ANDLAR, G. I SUR.:
KULTURNI KRAJOBRAZ...

Cultural Landscape and Legislation – The Case of Croatia

Goran ANDLAR, Branka ANIČIĆ, Petra PEREKOVIĆ,
Iva RECHNER DIKA, Ines HRDALO
Faculty of Agriculture, Zagreb

Croatia has many diverse cultural landscapes, but awareness of their existence is very low. Landscapes are given over to developmental succession, loss of identity, unsuitable repair and degradation. Joining the European Union commits us to establishing effective implementation and measures of protection. Major European and local research on the topic of cultural landscapes was analyzed in the paper, as well as relevant legal documents and international conventions. By comparing foreign and local experience, the effectiveness of our legislation in the field of cultural landscape and landscape in general, the use of their protection, and awareness of their values is analyzed. The analysis indicates an absence of a basic document that would deal with the systematic protection of landscape overall, despite the signing of the Convention on European Landscapes. Guidelines for the preservation of cultural landscapes, which were outlined in several national strategies and legal acts in the last decade, have not taken hold nor have they been applied. In comparison to Croatia, most European countries have enviously more developed systems of protection of cultural landscapes. National and regional atlases of cultural landscapes have been made, and there is a strong trend of user involvement in the management of the areas.

Keywords: cultural landscape, outstanding cultural landscapes, landscape protection, Croatia, legislation

Kulturlandschaft und Gesetzgebung. Die Verhältnisse in Kroatien

Goran ANDLAR, Branka ANIČIĆ, Petra PEREKOVIĆ,
Iva RECHNER DIKA, Ines HRDALO
Landwirtschaftliche Fakultät, Zagreb

Kroatien hat ein großes Spektrum verschiedenartiger Kulturlandschaften vorzuweisen, doch ist diese Tatsache im öffentlichen Bewusstsein kaum präsent. Leider sind besagte Landschaften dem willkürlichen Ablauf verschiedenster Eingriffe überlassen und zeichnen sich durch Identitätsverlust, unangemessene Sanierungsformen und Degradierung aus. Der bevorstehende EU-Beitritt Kroatiens verpflichtet jedoch zu entsprechenden Schutzmaßnahmen und ihrer effizienten Umsetzung. Die Verfasser analysieren in ihrem Text verschiedene relevante Forschungsarbeiten zum Thema

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 20 (2011),
BR. 3 (113),
STR. 813-835

ANDLAR, G. I SUR.:
KULTURNI KRAJOBRAZ...

Kulturlandschaften, die in Europa und Kroatien durchgeführt wurden, sowie relevante Rechtsgrundlagen und internationale Konventionen. Anhand eines Vergleichs in- und ausländischer Erfahrungen wird die Effizienz kroatischer Rechtsvorschriften im Bereich des Naturraums generell sowie bezüglich Kulturlandschaften im Besonderen geprüft; Schutzmaßnahmen und ihre Umsetzung werden analysiert und ihr Stellenwert im öffentlichen Bewusstsein nachvollzogen. Die Autoren verweisen darauf, dass – trotz der Unterzeichnung der Europäischen Landschaftskonvention – die Erstellung eines Grundsatzdokuments, das sich systematisch mit dem Landschaftsschutz befasste, in Kroatien immer noch aussteht. Richtlinien zum Schutz von Kulturlandschaften, die im Laufe des vergangenen Jahrzehnts in verschiedenen nationalstrategischen und rechtlichen Dokumenten verankert wurden, werden bislang immer noch nicht befolgt. Im Unterschied zu Kroatien verfügen die meisten europäischen Staaten über sehr gut ausgestattete Landschaftsschutzprogramme. In vielen Ländern wurden nationale und regionale Kartenwerke mit Übersichten einheimischer Kulturlandschaften erarbeitet; auch ist ein starker Trend zu beobachten, die Nutzer selbst der Landschaften in die Verwaltung des Naturraums einzubinden.

Schlüsselbegriffe: Kulturlandschaft, Kulturlandschaft mit besonderem Stellenwert, Landschaftsschutz, Kroatien, Gesetzgebung